

Spis rzeczy

Przedmowa do drugiego wydania. Kilka uwag na temat grup zawodowych	3
Przedmowa do pierwszego wydania	43
Wstęp. Postawienie problemu	53

Rozwój podziału pracy społecznej, powszechność tego zjawiska. Skąd bierze się problem: poddać się temu dążeniu, czy też opierać się mu, czyli zagadnienie moralnej wartości podziału pracy.

Niezdycydowanie świadomości moralnej pod tym względem; istniejące równocześnie sprzeczne rozwiązania. Metoda przezwyciężenia tego niezdecydowania. Badanie podziału pracy samego w sobie i dla jego wewnętrznych właściwości. Plan książki.

Księga pierwsza

FUNKCJA PODZIAŁU PRACY

I. Metoda określania funkcji podziału pracy	65
Sens słowa <i>funkcja</i>	65
1. Funkcja podziału pracy nie polega na tworzeniu cywilizacji.	66
2. Przypadek, w którym funkcja podziału pracy polega na tworzeniu grup, które bez niego nie istniałyby. Stąd hipoteza, że rolę tę podział pracy odgrywa w społeczeń-	

stwach wyższych i jest tam podstawowym źródłem ich spójności. 72

3. W celu zweryfikowania tej hipotezy należy porównać solidarność społeczną wywodzącą się z podziału pracy z innymi rodzajami solidarności społecznej, a następnie dokonać ich klasyfikacji. Konieczność rozpatrywania solidarności poprzez system norm prawnych; tyle, ile jest klas tych norm, tyle jest form solidarności. Klasyfikacja norm prawnych: normy o sankcji represyjnej, normy o sankcji restytucyjnej. 84

II. Solidarność mechaniczna albo oparta na podobieństwie 92

1. Więzy solidarności społecznej, którym odpowiada prawo represyjne, są więziami, których zerwanie tworzy przestępstwo. A zatem będziemy wiedzieli, czym są te więzi, jeżeli wiemy, czym jest przestępstwo.

Podstawowe cechy przestępstwa to cechy, które pojawiają się wszędzie tam, gdzie występuje przestępstwo bez względu na typ społeczny. Jedynymi cechami wspólnymi dla wszystkich przestępstw, obecnie lub dawniej uznawanych za przestępstwa, są następujące cechy: a) przestępstwo uraża uczucia wszystkich normalnych jednostek w rozpatrywanym społeczeństwie; b) uczucia te są silne; c) są określone. Przestępstwo jest więc czynem, który uraża silne i określone stany świadomości zbiorowej; dokładny sens tego twierdzenia. Badanie przypadku, w którym występkiem kreuje organ rządowy lub przynajmniej zwiększa jego wagę. Sprowadzenie tego przypadku do poprzedniej definicji. 92

2. Weryfikacja tej definicji; jeżeli jest ścisła, powinna zdawać sprawę ze wszystkich cech kary. Określenie tych cech: a) kara jest reakcją afektywną o stopniowalnej intensywności; b) reakcja ta emanuje ze społeczeństwa; odrzucenie teorii, w myśl której zemsta prywatna miałaby być pierwotną formą kary; c) reakcja dochodzi do skutku za pośrednictwem specjalnie ukonstytuowanego ciała. . 112

3. Cechy te można wyprowadzić z naszej definicji przestępstwa: a) wszelkie mocno urażone uczucie powoduje w sposób mechaniczny reakcję afektywną; użyteczność tej reakcji dla podtrzymania uczucia. Ponieważ uczucia zbiorowe są najsilniejszymi z uczuć, powodują reakcję tego samego rodzaju — tym silniejszą, im bardziej są intensywne. Wyjaśnienie jak niby-religijnego charakteru pokuty; b) zbiorowy charakter owych uczuć tłumaczy społeczny charakter reakcji; dlaczego użyteczne jest, żeby była to reakcja społeczna; c) intensywność, a zwłaszcza określony charakter uczuć wyjaśnia tworzenie się właściwego organu, za pomocą którego reakcja dochodzi do skutku. . . 126
4. Normy sankcjonowane przez prawo karne wyrażają zatem najbardziej zasadnicze podobieństwa społeczne; dlatego też prawo to odpowiada solidarności społecznej, wywodzącej się z podobieństw i zmienia się, jak ona. Natura tej solidarności. Jej udział w ogólnej integracji społeczeństwa można zatem zmierzyć na podstawie tego, jaką część całego systemu norm prawnych zajmuje prawo karne. . . 135

III. Solidarność wynikająca z podziału pracy albo organiczna . . . 142

1. Charakter sankcji restytucyjnej zakłada: a) odpowiednie normy wyrażają zewnętrzne stany świadomości wspólnej albo takie, które do niej nie należą; b) stosunki, które normy te wyznaczają, wiążą pośrednio tylko jednostkę ze społeczeństwem. Stosunki te są pozytywne lub negatywne. . . 142
2. Wzorem stosunków negatywnych są prawa rzeczowe. Są one negatywne, ponieważ łączą rzecz z osobą, a nie osoby między sobą. Sprowadzenie do tego wzoru stosunków osobowych powstających w toku realizowania praw rzeczowych albo wskutek występku lub niby-występku. Ponieważ solidarność, którą wyrażają tu odpowiednie normy, jest negatywna, nie ma ona własnej egzystencji, ale stanowi jedynie przedłużenie pozytywnych form solidarności społecznej. . . 147

3. Stosunki pozytywne lub kooperacji to te, które wynikają z podziału pracy. Reguluje je system norm prawnych, który można nazwać prawem kooperacyjnym; weryfikacja tego stwierdzenia w stosunku do różnych części prawa kooperacyjnego. Analogie między funkcjami tego prawa a funkcjami układu nerwowego.	156
4. Wnioski: istnieją dwa rodzaje solidarności pozytywnej, jedna wynikająca z podobieństw, druga — z podziału pracy. Solidarność mechaniczna, solidarność organiczna. Pierwsza wzrasta w sposób odwrotnie proporcjonalny do wzrostu osobowości indywidualnej, druga wraz z nią. Pierwszej odpowiada prawo represyjne, drugiej — kooperacyjne.	164
IV. Inny dowód na to, co podano uprzednio	169
Jeżeli osiągnięty wynik jest prawdziwy, prawo represyjne powinno mieć tym większą przewagę nad prawem kooperacyjnym, im większe są podobieństwa społeczne, a podział pracy bardziej rudymenarny i odwrotnie. Otóż właśnie to zachodzi.	169
1. Im bardziej pierwotne są społeczeństwa, tym więcej jest podobieństw między jednostkami; podobieństwa fizyczne; podobieństwa psychiczne. Przeciwny pogląd bierze się stąd, że myli się typy zbiorowe (narodowe, regionalne itp.) z typami indywidualnymi. W istocie, pierwsze znikają, podczas gdy drugich jest coraz więcej i stają się bardziej zdecydowane. Z drugiej strony podział pracy, nie istniejący początkowo, stale się rozwija.	169
2. Początkowo każde prawo ma charakter represyjny. Prawo ludów pierwotnych. Prawo hebrajskie. Prawo Indii. Rozwój prawa kooperacyjnego w Rzymie, w społeczeństwach chrześcijańskich. Dzisiaj ów pierwotny stosunek uległ odwróceniu. Pierwotna przewaga prawa represyjnego nie wynika z prymitywizmu obyczajów.	175
V. Wzrastająca przewaga solidarności organicznej i jej konsekwencje	187

1. Obecna przewaga prawa kooperacyjnego nad prawem represyjnym świadczy o tym, że więzi społeczne wynikające z podziału pracy są teraz liczniejsze niż więzi wynikające z podobieństw społecznych. Ponieważ przewaga ta jest wyraźniejsza w miarę zbliżania się do wyższych typów społecznych, oznacza to, że jej wzrost zależy od natury tych typów. Więzi wynikających z kooperacji jest nie tylko więcej, ale są silniejsze. Kryterium pomiaru względnej siły więzi społecznych. Zastosowanie tego kryterium.	187
2. Oprócz tego, że więzi wynikające z podobieństw są słabsze, rozluźniają się one w miarę postępowania ewolucji społecznej. Solidarność mechaniczna zależy od trzech warunków: a) od względnych rozmiarów świadomości zbiorowej i świadomości indywidualnej; b) od intensywności świadomości zbiorowej; c) od stopnia określenia jej stanów. Gdy pierwszy warunek pozostaje mniej więcej niezmienny, dwa następne cofają się. Metoda udowodnienia tej zależności na podstawie zmieniających się liczebnie typów kryminologicznych przestępstw. Klasyfikacja tych ostatnich.	193
3. Zmniejszanie się i stopniowy zanik wielu z nich.	199
4. Zanik jednych nie jest wyrównany wzrostem innych. Teoria Lombrosa głosząca coś przeciwnego; odrzucenie jej. Liczba silnych i określonych stanów świadomości wspólnej uległa więc zmniejszeniu.	210
5. Inny dowód. Szczególnie silne stany świadomości wspólnej mają charakter religijny; religia obejmuje coraz mniejszą część życia społecznego. Inny dowód wzięty ze zmniejszenia się liczby przysłów, powiedzeń itp. Solidarność organiczna zyskuje zatem przewagę.	215
VI. Wzrastająca przewaga solidarności organicznej i jej konsekwencje (ciąg dalszy)	223
1. Struktury społeczne odpowiadające tym dwóm rodzajom solidarności; typ segmentowy; jego opis; odpowiada on solidarności mechanicznej. Jego różne formy.	223

2. Typ zorganizowany; jego właściwości; odpowiada on solidarności organicznej. Antagonizm tych dwóch typów; drugi rozwija się w miarę, jak pierwszy cofa się. Typ segmentowy jednak nie zanika całkowicie. Jego coraz bardziej niewyraźne formy. 232
3. Analogia między rozwojem typów społecznych a rozwojem typów organicznych w świecie zwierzęcym. . . . 244
4. Zasady tej nie należy mylić z teorią Spencera dotyczącą społeczeństw militarnych i społeczeństw industrialnych. Pierwotne wchłonięcie jednostki przez społeczeństwo nie wynikało ze zbyt silnej centralizacji militarnej, ale raczej z braku jakiegokolwiek centralizacji. Organizacja scentralizowana, początek indywidualności. Konsekwencje tego, co powiedziano: a) zasada metody; b) egoizm nie jest punktem wyjścia ludzkości. 246

VII. Solidarność organiczna i solidarność oparta na umowie 255

1. Rozróżnienie solidarności organicznej i solidarności industrialnej Spencera. Solidarność industrialna musiałaby opierać się wyłącznie na umowach; byłaby pozbawiona jakiegokolwiek regulacji. Nietrwały charakter takiej solidarności. Niedostateczność sposobu dowodzenia na podstawie podawanych przykładów w rozumowaniu Spencera. Rozmiary aparatury prawnej świadczą o rozmiarach działania społecznego; rozmiary te stale wzrastają. 255
2. To prawda, że stosunki umowne stają się coraz liczniejsze; ale stosunki nie oparte na umowach też wzrastają. Weryfikacja tego faktu uwzględniająca rozproszone funkcje społeczne: a) prawo rodzinne rozrasta się i komplikuje, a tymczasem nie jest na ogół oparte na umowie. Ponadto ograniczona ilość miejsca, jakie zajmuje w nim umowa prywatna, stale się zmniejsza: zawarcie małżeństwa, przysposobienie, zrzeczenie się praw i obowiązków rodzinnych; b) im więcej miejsca zajmują umowy, tym bardziej są szczegółowo regulowane. Regulacja ta zakłada pozytywne działanie społeczne. Konieczność tej

regulacji. Rozbiór analogii biologicznych, na których opiera się Spencer.	263
3. Weryfikacja tego faktu w odniesieniu do funkcji mózgowo-rdzeniowych organizmu społecznego (funkcje administracyjne i rządowe). Prawo administracyjne i konstytucyjne, które nie ma cech umowy, rozwija się coraz bardziej. Rozbiór faktów, na których Spencer opiera sąd przeciwny. Konieczność tego rozwoju w następstwie zacierania się typu segmentowego i narastania typu zorganizowanego. Analogie biologiczne pozostają w sprzeczności z teorią Spencera.	279
4. Wnioski z książki pierwszej: życie moralne i społeczne wywodzi się z dwojakiego źródła; oba te prądy zmierzają w przeciwnych kierunkach.	288

K s i ę g a d r u g a

PRZYCZYNY I WARUNKI

I. Wzrost podziału pracy i wzrost szczęścia	295
Według ekonomistów przyczyną podziału pracy jest chęć zwiększenia naszego szczęścia. Sugeruje to, że faktycznie stajemy się coraz szczęśliwsi. Nic nie jest mniej pewne.	295
1. W każdym momencie dziejów szczęście, jakiego zdolni jesteśmy doznawać, pozostaje ograniczone. Gdyby więc podział pracy nie miał innych przyczyn, zatrzymałby się prędko po osiągnięciu granicy szczęścia. Granica ta odsuwa się co prawda, w miarę jak człowiek przekształca się. Ale przekształcenia te, przy założeniu, że dzięki nim stajemy się szczęśliwsi, nie w tym celu się dokonały; są bowiem bolesne w ciągu długiego czasu i nie dające żadnej rekompensaty.	297
2. Czy zresztą osiągają ten cel? Szczęście to stan zdrowia; zdrowie nie zwiększa się w miarę rozwoju gatunków. Porównanie człowieka dzikiego i cywilizowanego. Zadowolenie pierwszego z nich. Wzrost liczby samobójstw wraz	

z cywilizacją; o czym on świadczy. Ważne konsekwencje z punktu widzenia metody socjologicznej.	306
3. Czy postęp bierze się ze znudzenia przyjemnościami, do których się przyzwyczajono? Nie mylić urozmaicenia, stanowiącego podstawowy składnik przyjemności, z nowością, która jest drugorzędna. Patologiczny charakter potrzeby nowości, kiedy jest zbyt żywa.	318
II. Przyczyny	324
1. Wzrost podziału pracy powoduje: a) zanik typu segmentowego, czyli zwiększenie gęstości moralnej społeczeństwa, o czym świadczy zwiększenie gęstości materialnej; podstawowe formy tej ostatniej; b) wzrost wielkości społeczeństw, pod warunkiem że towarzyszy mu wzrost gęstości.	324
2. Teoria Spencera, w myśl której skutkiem wzrostu wielkości byłoby tylko zwiększenie liczby różnic indywidualnych. Odrzucenie tej teorii.	333
3. Wzrost wielkości i gęstości wywołuje mechanicznie wzrost podziału pracy, zwiększając intensywność walki o byt. W jaki sposób powstaje potrzeba większej ilości produktów i to lepszej jakości; jest to rezultat przyczyny, która domaga się specjalizacji, a nie samej tej specjalizacji.	337
4. Podział pracy dokonuje się więc wyłącznie w łonie społeczeństw zorganizowanych. Błąd tych, którzy z podziału pracy i z kooperacji czynią podstawowy fakt życia społecznego. Zastosowanie tego twierdzenia do międzynarodowego podziału pracy. Przypadek systemu wzajemności gospodarczej.	349
III. Czynniki drugorzędne. Wzrastające nieokreślenie świadomości wspólnej i jego przyczyny	359
Podział pracy może wzrastać tylko wtedy, kiedy wzrasta zróżnicowanie indywidualne, to zaś wzrasta, gdy świadomość wspólna cofa się. Cofanie to zostało stwierdzone. Jakie są jego przyczyny?	359

1. Ponieważ środowisko społeczne rozszerza się, świadomość zbiorowa oddala się coraz bardziej od rzeczy konkretnych, staje się bardziej abstrakcyjna. Fakty tego stwierdzenia: transcendencja idei Boga; bardziej racjonalny charakter prawa, moralności i ogólnie cywilizacji. Nieokreśloność ta pozostawia coraz więcej miejsca in-
 zróżnicowaniu dywidualnemu. 364
2. Zanik typu segmentowego, odrywając jednostkę od jej środowiska urodzenia, odsuwa ją od wpływu starszych i zmniejsza w ten sposób autorytet tradycji. 369
3. Wskutek zaniku typu segmentowego społeczeństwo, w niższym stopniu oddziałując na jednostkę, z większym trudem powstrzymuje rozbieżne dążności. 377
4. Dlaczego organ społeczny nie może z tego punktu widzenia odgrywać roli segmentu. 383

IV. Czynniki drugorzędne (ciąg dalszy). Dziedziczność 386

Dziedziczność jest przeszkodą we wzroście podziału pracy, fakty, które świadczą o tym, że staje się ona czynnikiem o małym znaczeniu w podziale funkcji. Z czego to wynika? 386

1. Dziedziczność traci na znaczeniu, ponieważ powstają sposoby działania coraz donioślejsze, które nie są przekazywane dziedzicznie. Dowody: a) nie tworzą się nowe rasy; b) dziedziczność przekazuje tylko zdolności ogólne i proste; tymczasem działania stają się coraz bardziej złożone ulegając specjalizacji. To, co odziedziczone, staje się też drugorzędnym czynnikiem w naszym rozwoju, gdyż trzeba do tego więcej dodawać. 392
2. To, co odziedziczone, staje się też bardziej nieokreślone. Dowody: a) instynkt cofa się od niższych gatunków zwierzęcych do gatunków wyższych, od zwierzęcia do człowieka. Należy więc sądzić, że cofanie to trwa dalej w świecie ludzkim. Świadczy o tym ciągle rozwój inteligencji, która zmienia się odwrotnie proporcjonalnie do instynktu; b) nie tylko nie powstają nowe rasy, ale stare zanikają; c) badania Galtona. Przekazywany sys-

tematycznie jest typ przeciętny. Typ przeciętny staje się coraz bardziej nieokreślony wskutek rozwoju różnic indywidualnych. 407

V. Konsekwencje tego, o czym była mowa uprzednio 417

1. Bardziej elastyczny charakter podziału pracy społecznej w porównaniu z podziałem pracy fizjologicznej. Dzieje się tak dlatego, że funkcja staje się bardziej niezależna od organu. W jakim sensie niezależność ta jest oznaką wyższości. 417
2. Mechanistyczna teoria podziału pracy zakłada, że cywilizacja jest wytworem przyczyn koniecznych, a nie celem, który sam z siebie wywołuje działania. Ale pozostając skutkiem, staje się też celem, ideałem. W jaki sposób? Nie ma nawet podstaw, by przypuszczać, że ideał ten przybierze kiedyś formę niezmienną, że postęp ma kres. Dyskusja przeciwnej teorii Spencera. 426
3. Wzrost wielkości i gęstości zmieniając społeczeństwa, zmienia także jednostki. Człowiek staje się bardziej niezależny od organizmu, wskutek czego rozwija się życie psychiczne. Pod wpływem tych samych przyczyn osobowość indywidualna uwalnia się od osobowości zbiorowej. Ponieważ zmiany te zależą od przyczyn społecznych, psychofizjologia jest w stanie wytłumaczyć wyłącznie niższe formy naszego życia psychicznego. To społeczeństwo tłumaczy w dużej mierze, czym jest jednostka. Znaczenie tego twierdzenia z punktu widzenia metody. 436

Księga trzecia

FORMY ANORMALNE

I. Anomiczny podział pracy 447

Formy anormalne, w których podział pracy nie wytwarza solidarności. Konieczność ich badania. 447

1. Przypadki anormalne w życiu gospodarczym; kryzysy przemysłowe, które stają się częstsze w miarę podziału

pracy; antagonizm między pracą a kapitałem. Podobnie
jedność nauki zanika w miarę specjalizacji pracy nauko- 448
wej.

2. Teoria, według której skutki te miałyby być nieodłącznie
związane z podziałem pracy. Według Comte'a lekarst-
wem jest rozwój organu rządowego i stworzenie filozofii
nauk. Bezsilność organu rządowego w regulacji szczegó-
łów życia gospodarczego; bezsilność filozofii nauk w za-
pewnieniu jedności nauki. 452

3. Jeżeli w poszczególnych przypadkach funkcje nie współ-
działają ze sobą, oznacza to, że stosunki między nimi nie
są uregulowane; podział pracy jest anomiczny. Koniecz-
ność regulacji. Jak? Zwykle wynika ona z podziału pracy.
O tym, że regulacji tej brakuje w podanych przypadkach.

Owa anomia bierze się stąd, że organy solidarne nie mają
ze sobą wystarczającego lub wystarczająco długiego kon-
taktu. Kontakt taki to stan normalny.

Normalny podział pracy nie zamyka jednostki w jakiejś
jednej określonej pracy, przeszkadzając jej widzieć cokol- 461
wiek poza nią.

II. Podział pracy oparty na przymusie 472

1. Walka klas. Bierze się ona z sytuacji, kiedy jednostka nie
jest pogodzona ze swoją funkcją, ponieważ ta została jej
narzucona pod przymusem. Przymus tworzą wszelkiego
rodzaju nierówności zewnętrznych warunków walki. To
prawda, że nie ma społeczeństw, w których nie byłoby
tych nierówności. Zmniejszają się one jednak coraz bar-
dziej. Zastąpienie solidarności mechanicznej solidarnoś-
cią organiczną czyni to zmniejszanie się czymś koniecz- 472
nym.

2. Inna przyczyna, która czyni koniecznym owo poszerza-
nie równości. Solidarność oparta na umowie staje się
coraz ważniejszym czynnikiem konsensu społecznego.
Tymczasem może być faktycznym łącznikiem tylko wów-
czas, gdy podlegające wymianie wartości są naprawdę
równoważne, a by tak się stało, dokonujący wymiany

muszą znajdować się w takich samych warunkach zewnętrznych. Przyczyny sprawiające, że nierówności są trudniejsze do zniesienia w miarę jak solidarność organiczna zyskuje przewagę. W gruncie rzeczy prawo dotyczące umów i moralność oparta na umowie stają się pod tym względem coraz bardziej wymagające.

Prawdziwa wolność indywidualna nie polega więc na zniesieniu wszelkiej regulacji, ale sama jest wytworem pewnej regulacji; równość nie leży bowiem w naturze. Dzieło sprawiedliwości stanowi zadanie narzucone społeczeństwu wyższemu; mogą one utrzymać się tylko pod tym warunkiem. 480

III. Inna forma anormalna 490

Przypadek, w którym podział pracy nie wytwarza solidarności, ponieważ aktywność funkcjonalna pracownika jest niedostateczna. W jaki sposób solidarność organiczna wzrasta wraz z aktywnością funkcjonalną w organizmach, w społeczeństwie. Bo w rzeczywistości aktywność funkcjonalna wzrasta wraz z podziałem pracy, gdy ten jest normalny. Drugorzędna przyczyna sprawiająca, że podział pracy wytwarza solidarność.

Wnioski 498

1. Rozwiązanie praktycznego problemu postawionego na początku. Zasada, która nakazuje nam urzeczywistniać cechy typu zbiorowego, pełni funkcję umacniania spójności społecznej; z drugiej strony ma ona charakter moralny i ze swej funkcji społecznej może wywierać się tylko dlatego. Zasada, która nakazuje nam specjalizować się, pełni tę samą funkcję; ma zatem również wartość moralną.

Inny sposób udowodnienia tego twierdzenia. Przypuszczenie dotyczące istotnego charakteru moralności, wprowadzone z podanych uprzednio klasyfikacji. Moralność to zespół warunków solidarności społecznej. O tym, że podział pracy jest zgodny z tym kryterium. 498

2. O tym, że podział pracy nie pomniejsza osobowości

indywidualnej: a) dlaczego bardziej zgodny z logiką naszej natury miałby być rozwój powierzchniowy, a nie wewnętrzny? b) co więcej, osobowość indywidualna rozwija się jedynie pod wpływem przyczyn, które wywołują podział pracy.

Ideał braterstwa między ludźmi może się urzeczywistnić tylko wówczas, gdy równocześnie wzrasta podział pracy. Jest on zatem związany z całym naszym życiem moralnym. 506

3. Jednakże podział pracy rodzi solidarność tylko wtedy, kiedy jednocześnie jest źródłem prawa i moralności. Błąd ekonomistów pod tym względem. Charakter tej moralności: bardziej ludzka, mniej transcendentna. Więcej sprawiedliwości. Uwagi odnośnie do obecnego kryzysu moralności 511

Indeks osób 516

Indeks rzeczowy 522